

ATENTAT

Uvod v prvo svetovno vojno je **28. junij 1914** z atentatom na avstroogrškega prestolonaslednika Franca Ferdinanda v Sarajevu, ki ga izvrši **Gavrilo Princip** član **Mlade Bosne**.

Odnosi se zaostrijo po aneksijski krizi Bosne in Hercegovine (aneksija Bosne 1908 je priključitev po sklepu berlinskega kongresa 1878 - vmes je bila sultanova suvereniteta)

Leta 1914 pred atentatom Austro-Ogrska izvaja vojaške manevre v Bosni in Hercegovini. V čast zaključka manevrov v Bosno pride Austroogrški prestolonaslednik Franc Ferdinand. Pripravljanje atentata Mlade Bosne ni bilo skrivnost. Atentatorji poskušajo dvakrat. Ta dogodek sproži kolesje ki vodi do spopada. V mesecu dni se prične vojna.

Že pred letom 1914 imamo dva bloka, ki ju leta 1914 tvorijo:

ANTANTNI:

Rusija, Anglija, Francija, Srbija, Črna gora

CENTRALNI:

Austro-Ogrska, Nemčija, Turčija, (Italija - ki ne gre v vojno)

Na vojno je najbolj pripravljena in si je najbolj želi Nemčija, iz Berlina nato Austro-Ogrsko obtožijo da je atentatorjem dala orožje in je sokriva atentata. - Vohuni so sicer trdili drugače.

V noti Austro-Ogrska postavlja več zahtev, najpomembnejši sta 5. in 6., ki ju nebi nikoli nihče sprejel. V njiju Austro-Ogrska zahteva, da sama s svojo policijo v Srbiji preiskuje okoliščine atentata. Antantni sili Anglija in Francija sta v škripcih in svetujeta Srbiji naj bo čim bolj popustljiva. Srbija pristane na vse razen na zahtevo, da bi v Austro-Ogrska policija sama preiskovala atentat, tako kot so diplomati centralnih sil predvidevali.

Začnejo si slediti vojne napovedi in požene se propagandni stroj. Vsi so obljubljali itro zmago brez žrtev. Vojna evforija je zajela skoraj celo Evropo (vendar faza treznenja pride kmalu). Mesec dni po sarajevskem atentatu **28. julija 1914** pride prva vojna napoved, ki jo napove Austro-Ogrska Srbiji, sledi ji plaz - do oktobra so vsi da vratu v vojni.

Leta 1914 se zapletejo v vojno na strani:

ANTANTE:

Anglija, Francija, Rusija, Srbija, Črna gora, Japonska (Grčija in Romunija leta 1916, Italija 23.5.1915)

CENTRALNIH SIL:

Austro-Ogrska, Nemčija, Turčija

PREDVIDENI NAČRTI NAPADOV

Vse države so imele pred vojno pripravljene vojaške načrte.

- Nemčija pravilno predvideva da se bo morala boriti na dveh frontah, proti Franciji na eni strani in proti Rusiji na drugi. Najprej naj bi vse sile usmerila proti Franciji in se na ruski strani le branila (ker Rusija ne bi tako hitro mogla mobilizirati vojske) , potem pa bi po šestih tednih, ko bi premagala Francijo vse sile usmerila proti Rusiji. Nemški načrt predvideva udor preko Belgije, Nizozemske in Luksemburga in bi tako kot pri pruski vojni obkolila Pariz.
- Francija in Rusija imata skupen načrt po katerem, če bi Nemčija napadla Francijo Rusija napade Nemčijo.
- Austro-Ogrska računa na hitro akcijo proti Srbiji (srbska vojska je namreč izčrpana), nato pa bi skupaj z Nemčijo prodrla proti Rusiji.

ZAHODNA FRONTA

Nemci uspešno hitro prodrejo, vendar le do reke Marne. V Parizu nastane panika. Toda septembra 1914 se fronta na Marni ustavi in od takrat se v bistvu do leta 1918 ne premakne, vendar pa se število mrtvih in ranjenih povečuje. 1.000.000 mrtvih samo v 300 dnevni bitki za Vardon in ob reki Somma. Posledica velikih izgub je propad morale in posledično dezerterstvo. Na francoski strani pride general Petien in ustanovi naglo sodišče dezerterm. 1917 - "Na zahodu nič novega". Preboj šele poleti 1918, ko pride do preobrata na fronti zaradi vključitve ZDA.

VZHODNA FRONTA

SEVERO-VZHODNO OB BALTIKU: (Prusija) Boji potekajo med Nemčijo in Rusijo. Najprej zmagujejo Rusi, vendar prihod nemškega generala Hindenburga in komandanta Ludendorffa položaj obrne, saj organizirata in vodita uspešen protinapad. Do revolucije 1917 fronta nato stoji.

JUGO-VZHOD, GALICIJA ZA KRPATI: Boji potekajo med Austro-Ogrska in Rusijo. Srečata se dve veliki a slabo opremljeni armadi. Austro-Ogrski pride na pomoč Nemška vojska. Izgube so ogromne, rezultata pa ni. Tudi tukaj se pojavi veliko dezerterstvo in izguba morale.

BALKAN

Spopad med srbsko in avstrijsko vojsko (na dveh mejah – Drina in Vojvodina). Avstrijci so računali na hiter prehod iz obeh strani a so se uračunali in avstrijska vojska doživi avgusta na Ceru poraz, kar je veliko presenečenje. Na zahtevo antantnih sil srbska vojska vdre v Srem, kar je velika srbska napaka. Srbska vojska se mora umakniti, avstrijska vojska zasede Šumadijo in zasede Beograd. Vlada se prenese v Niš in Srbija ne kapitulira. Avstrijska vojska 3. decembra 1914 ponovno doživi še en poraz na reki Kolubari. 1915 avstrijska vojska dobi pomoč Nemčije in v vojno na stran centralnih sil stopi Bolgarija. Sledi združena avstrijsko-nemška ofenziva s severa, ki ji sledi vdor Bolgarije in iz zahoda proti vzhodu presekajo zvezo med Srbijo in Grčijo. Zdaj se srbska vojska umika do Drača v Albaniji. tam jih francoska mornarica prepelje na otok Krf. Na Krfu si vojska opomore in 1916 skupaj s francoskimi in britanskimi enotami odprejo solunsko fronto. Prodrejo do Bitole nato pa se fronta ustali do leta 1918.

1916 so v vojni Grčija in Romunija. Antantne sile so bile presekanke na pol od Baltika do perzijskega zaliva. Winston Churchill, pomorski minister, si je zamislil načrt za razbitje blokade. Napadli naj bi Galipoli ob Dardanelah (evropski del), kar je na papirju videti lepo, vendar so bili Turki pripravljani. Z nemškimi topovi so napadli Angleže in nastala je vojaška katastrofa. (Turke je vodil Mustafa Kemal paša – Atatürk)

Velika pomorska bitka pri Jutlandu med nemško in angleško mornarico. Oboji jo prikazujejo kot zmago, vendar je bilo v bistvu izenačeno.

Vojna v Turčiji, angleška in turška vojska se spopadeta v Mezopotamiji, bližnjem vzhodu, Palestini (Lawrence Arabski). V Mezopotamiji in Perziji so zmagali Turki. Na Kavkazu v spopadu med rusko in turško vojsko pa je bilo večinoma neodločeno.

SOŠKA FRONTA

Italija na začetku vojne razglasi nevtralnost in špekulira. Antantnim silam ne kaže tako dobro kot so pričakovali in iščejo novo svežo silo.

26. april 1915, antanta in Italija podpišeta tajni sporazum (londonski sporazum). Italija bo dobila južno Tirolsko, Goriško-Gradiščansko, Gorico, Trst, del Kranjske po črti Peč-Triglav-Snežnik-Reka, Istro, srednjo Dalmacijo in obali pripadajoče otoke, del Albanije do Dekanez, otoke maloazijske obale.

Vojaški načrt Italije je jasen hiter preboj prek Soče do Ljubljane, Trojane, smer Varaždin, Blatno jezero.

23. maja 1915, Italija vstopi v vojno, začne se soška in tirolska fronta (Italjani pridejo do Soče, naprej pa ne)

Avstrijski obrambni načrt predvideva več variant.

1. Naj bi Italjane spustili in se na ravnem spopadli.
2. Spopadi v Alpah in na Krasu.

Poveljnik avstrijske vojske postane general Borojević. Sestavi načrt po katerem Italija dobi toliko kolikor ji pusti avstrijska vojska, ko se umakne na boljše položaje.

Prebivalcev Soške doline ni več, vsi so po taboriščih na koroškem, štajerskem, Ljubljani in Italiji.

11 italjanskih ofenziv – 4 leta 1915, 6 leta 1916. Ko Italjani 1917 zasedejo Gorico (z uporabo plina in letalstva) jim v enem sunku uspe priti do Bojniške planote, vendar se tu spet ustavi. Odločilnega preboja ni. **Čudež pri Koobaridu** - Avstroogrška in nemška vojska, v bistvu Nemci, naredijo načrt po katerem napadejo na ravnini. V noči iz **23.** na **24. oktober 1917** zavzamejo nekaj hriba in v nekaj urah izvedejo odločilen preboj. Avstrijska vojska koraka po cesti v Bovec, italjanska vojska pa je dobesečno v razsulu. Avstrijsko-nemška vojska v nekaj dneh prodre do reke Pijave (tik pred Benetkami). Tako je soške fronte konec.

ZDRUŽENE DRŽAVE AMERIKE IN NJIHOV POSEG V VOJNO

Ob začetku vojne razglasijo nevtralnost. Vojaško res niso bile vpletene, politično in gospodarsko pa že zelo kmalu. Politično so Združene države Amerike vezane na antantne sile - Anglijo in Francijo. Amerika je antantne sile močno podpirala s krediti in se je začela močno industrijsko razvijati (industrijska rast). Nastajajo novi industrijski centri, začne se proces preseljevanja iz dežele v mesta. Leta 1916 se centralne sile okrepijo, ZDA pa so imele interes pri antantnih silah. Povod za vključitev ZDA v vojno so nemške podmornice, ki so potopile veliko potniških ladij z ameriškimi potniki. Ameriško javno mnenje je proti vojni, vendar ga propaganda z poudarjanjem ameriških žrtev obrne v prid ameriški uklučitvi.

Nemci sicer računajo na vstop ZDA v vojno, vendar so bili prepričani, da Združene države niso vojaško pomembne, slabo pripravljene in brez izkušenj z po obsegu velikimi borbami. Niso računali na velik potencial, ki ga imajo ZDA, velike zaloge hrane, ki je v Evropi že primankuje, velike količine orožja, sveže sile... Vse to z ameriškim vstopom v vojno prevesi tehtnico na zahodni fronti v korist antante. Vstop ZDA v vojno prinese preobrat, četudi še spomladi 1918 zmagujejo Nemci. Nemci se morajo umakniti v Belgijo, kjer pa ne mislijo na konec vojne ampak le na reorganizacijo. Tedaj se začnejo notranji upori in revolucija. Septembra 1918 kapitulira Bolgarija, do novembra pa razpade Austro-Ogrska. Vojne je konec.

REVOLUCIJA V RUSIJI

Rusija je antantna sila, ki je doživljala pravo agonijo oblasti carizma. Najprej se kompromirira 1905, ko pobija delavce (krvava nedelja), nato razpusti dumo (ki sicer nima nobene prave oblasti), začne se zatekati k magiji (Rasputin) ter začne z vojno. Mobilizirajo več ljudi kot imajo pušk. Problemi Rusije se začnejo kopičiti: revščina, žrtve, lakota, nezadovoljstvo. **Februarja 1917** se začnejo veliki nemiri v Petrogradu. Majhne demonstracije prerastejo v velik upor. Vojske v Petrogradu ni veliko, kar pa jo je pa ja nezanesljiva. Car mora sklicati dumo, ki gre v opozicijo, tapa zahteva reforme. Duma ustanovi začasno vlado. Istočasno ponovno kot že leta 1905 nastane **PETROGRAJSKI SOVJET** (delovski sveti), sestavljajo ga **boljševiki** (= delavska levica) in **manjševiki** (= desni zmerni socialisti), ki postanejo tudi članičasne vlade. Boljševiki imajo za cilj revolucijo in prevzem oblasti. Car odstopi (ker nima podpore), v začetku sicer le v korist sina (tako naj bi rešil krono). Nova vlada razglasi sedaj politično svobodo (konec carizma, absolutizma). Vlada obljubi demokratične svoboščine, socialno zakonodajo in konec vojne. Do oktobra nastopi faza **dvovladja**, dvovladje med začasno vlado in petrograjskim sovjetom, ki ima vedno več vpliva (nad drugimi sovjeti, ki nastajajo, saj jih priznavajo delavci in vojaki in se držijo njegovih sklepov - neformalna oblast). V sovjetih imajo še vedno glavno oblast manjševiki. Za vzdrževanje miru ustanovijo **NARODNO GARDO** (to ni rdeča armada). Lenin je bil takrat v izgnanstvu v Švici in hoče nazaj. Najprej za vizo za prosto pot prosi antantne sile, ki pa ga zavrnejo. Obrne se na Nemčijo, ki pa mu pot čez svoje ozemlje dovoli. Lenin je zagovornik konca vojne, stvar je torej politična. Poletje, ki sledi je poletje demonstracij in nemirov. Delavci pričakijejo uresničitev obljub. Začasna vlada naredi svojo prvo večjo napako in namesto konca vojne objavi nove cilje. Že v prvi ofenzivi doživi hud poraz. To je trenutek boljševizacije petrograjskih množic. Ko pride **Lenin** ima govor na zborovanju petrograjskega sovjeta - njegov govor je znan kot **APRILSKE TEZE** (nadaljni program boljševikov)

- konec vojne
- oblast sovjetov
- boržuazno revolucijo je potrebno nadaljevati v novo fazo
- agrarna reforma

Odnos men boljševiki in manjševiki se zaostri, v začasni vladi je nastal nered. Lenin zbeži na Finsko (ki ni samostojna država ampak je sestavni del Rusije vendar edina država s široko avtonomijo, kjer ga niso mogli preganjati). Pobudo prevzame petrograjski sovjet, kjer večino dobijo boljševiki.

S **24. na 25. oktober** (ali iz **6. na 7. november**) **1917 RDEČA ARMADA** v Petrogradu zavzame strateške točke in aretira člane direktorija (predsednik jim zbeži), napade zimski dvorec in boljševiki postanejo gospodarji Petrograda. Naslednji dan je popolna zmeda, Rusija razpada, deli razglašajo samostojnost. **7. novembra** zaseda v Smolnem **II. vseruski kongres sovjetov**, izda 3 odloke.

- odlok o miru
- odlok o zemlji (napoved agrarne reforme)
- oblast sovjetov

Na kongresu ustanovijo začasno vlado - **svet ljudskih komisarjev**, razglasijo volitve v ustavodajno skupščino. Rusija doživi prve (in za dolgo dobo zadnje) demokratične parlamentarne volitve, kjer lahko kandidirajo vse (tudi nove) stranke. Boljševiki dobijo največji procent glasov (25%), zmagajo, vendar ne dobijo večine. Svet ljudskih komisarjev skupščino razpusti in razglasi oblast sovjetov in diktaturo proletariata (delavskega razreda). Oblast prevzamejo sovjeti, v njih pa

imajo glavno besedo boljševiki. – dobimo **sovjetsko rusijo**. **Marca 1918** Rusija podpiše mirovno pogodbo.

Rusija Finski prizna neodvisnost, veliko ozemlja izgubi na račun novonastale Poljske, izgubi tudi pribaltske dežele (Litva, Latvija, Estonija)

Nova oblast ustanovi novo **Rdečo armado** s Trockijem na čelu. V Rusiji intervenirajo tuje sile (skrajno neuspešno – Japonci, Angleži, Američani, Francozi). Rusija neizmerno trpi (lakota, pomankanje), toda zmaga Rdeča armada. 1921 je konec, začne se povojni razvoj. 1924 svet ugotovi, da Rusije zaradi velikosti ne more ignorirati in jo prizna.

SLOVENCIMED VOJNO

Na slovenskem ozemlju poteka vojna fronta, lakota, uničenje, množična mobilizacija, smrt... Parlamentarnega življenja ni, vendar vlada cesar prek cenzure in vojaških sodišč. Vojna dejansko zaostri nacionalna nasprotja in nemški pritisk. Leta 1917 kriza doživi vrhunec in novi cesar Karl mora sklicati parlament (državni zbor) na Dunaju (samo za avstrijski del). Na parlamentarno zasedanje se pripravijo vsi narodi avstrijskega dela, najbolj Čehi (ki želijo svoj parlament) in južni Slovani avstrijskega dela Habsburške monarhije.

Med južnimi Slovani avstrijskega dela Habsburške monarhije so poslanci slovenskih dežel avstrijskega dela Habsburške monarhije in poslanci hrvaških dežel avstrijskega dela Habsburške monarhije, ti poslanci ustanovijo **jugoslovanski klub** v dunajskem parlamentu. Predsednik kluba postane **Anton Korošec**.

30. maja 1917 izdajo **Majniško izdajo** (majniška deklaracija)

V Majniški izdaji zahtevajo združitev vseh ozemelj Habsburške monarhije kjer živijo Slovenci, Hrvati in Srbi v samostojno državno telo pod žezlom Habsburško-Lotarinške dinastije. Ponovitev trialističnega programa izpred dvajsetih let obsega slovenske dežele, hrvaške dežele, Bosno in Hercegovino ter Vojvodino.

Načrt dobi veliko podporo vendar so cesar in skrajni Nemci ostro proti, zato majniško deklaracijo odklonijo.

V Ljubljani, Zagrebu itn. začnejo ustanavljati **narodne svete**. V začetku oktobra ustanovijo še **vrhovno narodno viječe Slovencev Hrvatov in Srbov**.

29. oktobra 1918 ustanovijo državo **SHS**, pri čemer SHS pomeni **Slovencev, Hrvatov in Srbov**. **1. decembra 1918** pa ustanovijo **kraljevino SHS**, tokrat SHS pomeni **Srbov, Hrvatov in Slovencev**.

SVET MED OBEMA VOJNAMA

Do 1938 nastane 10 novih držav: **Finska, Estonija, Latvija, Litva, Poljska, Češkoslovaška, Madžarska, Kraljevina SHS, Irska in Avstrija**.

(Na ozemlju Austro-Ogrske nastanejo: Avstrija, Madžarska, Češkoslovaška in Kraljevina SHS)

Miru ni v Turčiji, kjer konec I. svetovne vojne pomeni začetek državljanske vojne. Tuje države namreč dobijo apetit po turškem ozemlju, še posebej Grčija. Grški cilj je izriniti Turčijo iz Evrope in dobiti tudi Malo Azijo. Armada razpade in nastane nered. Pobudo prevzamejo **mladoturki**. Mustafa Kemal paša – Atatürk, ki organizira svojo vojsko, porazi Grke in ohrani državo. Turčija se ohrani kot republika v današnjih mejah, vendar izgubi veliko ozemlja (mezopotamija, kjer nastaneta Irak in Kuvajt, Palestina in Sirija ter Jordanija, ki si jo razdelita Anglija in Francija, Egipt postane samostojna država). Sledi veliko preseljevanje Grkov iz Male Azije v Grčijo.

POVOJNA UREDITEV SVETA

WILSONOVE TOČKE

Predsednik Združenih držav Amerike **Woodrow Wilson 8. januarja 1918** izda povojni program ureditve sveta v 14. točkah.

- Javne mirovne pogodbe brez tajnih dogovorjanj.
- Svobodna plovba po morju.
- Enakopravno mednarodno gospodarsko sodelovanje.
- Omejitev oboroževanja (kolikor je le mogoče, da ne ogroziš lastne varnosti).
- Razorožitev Nemčije.
- Nepristranska ureditev kolonialnih vprašanj (ponovna delitev kolonij).
- Pravica Rusije do samoodločbe.

- Obnovitev Belgije.
- Vrnitev Alzacije in Lorene ter poprava krivic iz 1871.
- Popravki meja Italije naj potekajo po jasno zaznavnih narodnostnih črtah.
- Ljudstvom Avstroogrške želimo ohraniti mesto med narodi sveta in jim omogočiti avtonomni razvoj (preureditev Avstroogrške v federacijo).
- Obnovitev Romunije, Srbije in Črne gore.
- Ohranitev turčije in razvoj neturških narodov.
- Ustanovitev Poljske države na ozemlju kjer nedvomno živi poljski narod.
- Ustanovitev nove mednarodne organizacije **DRUŠTVO NARODOV** s sedežem v Ženevi.

Wilson je razočaran nad individualnimi interesi držav in ZDA sploh ne postane članica društva narodov.

28. junija 1919 na peto obletnico atentata v Sarajevu Nemčijo razglasijo za edinega krivca vojne.

Francija je želela popolno uničenje Nemčije, Anglija pa tega ni hotela (oboje imajo isti razlog: šibka Nemčija – močna Francija in obratno). Angleški interes je le preprečiti Nemčiji dostop do morja.

Nemčija je zelo teritorialno zmanjšana na račun Danske, Poljske in Franije (ta dobi Alzacijo in Loreno), izgubi vse kolonije, prepoved redne vojske, smela je imeti le 100.000 vojakov najemniške vojske. Plačati bi morala ogromno vojno odškodnino. Prepoved združitve Nemčije in Avstrije. Demilitarizacija Porenja (to ozemlje naj bi se po določeni dobi s plebiscitom odločalo h kateri državi pripada).

RAZVOJ ZNANOSTI IN TEHNIKE

NAŠA DOBA, stran 59, 119

EKONOMSKI RAZVOJ MED OBEMA VOJNAMA

Med vojno so se neodvisne države in Združene države Amerike gospodarsko okrepile, takrat za njih tudi ni krize. Po vojni pa se evropa zapira, uvoz se manjša in v ZDA nastane kriza. Do 1923 je v Evropi pomankanje denarja, hiperinflacija, zadolženost, industrija in kmetijstvo se zelo počasi obnavljata., velika brezposelnost, nizek standard. hiperinflacija v Nemčiji ni le ekonomskega značaja ampak tudi političnega, z njo se hoče pokazati nezmožnost plačevanja vojnih dolgov. Po letu 1923 doživi Nemčija zaradi uvoza kapitala in velikega posojila iz ZDA ter surovin iz SZ hiter razvoj in ekonomski bum. Nemčija je prva, ki s SZ podpiše trgovsko pogodbo. Nemčija je imela veliko delovno silo in protekcionistične gospodarske zakone. Anglija takrat nima težav drugje kot v Indiji. London je še vedno monetarno središče vendar se le to počasi premika v New York. Zaenkrat je merilo še funt, kar ostane do konca II. svetovne vojne. Od leta 1923 do 1929 sledi obdobje 'nora 20. leta', hiperprodukcija, najem kreditov, nekontrolirane investicije. Država nenadzorovano izdaja državne obveznice. To so leta hitrih zaslužkov, tudi na račun prohibicije. To je doba novega plesa Charlestona, obdobje velikih zabav, radija, filmska industrija, optimizem, romanca, komedija, burleska, svet zabave za vse.

1929 (v bistvu že 1928) se pojavijo prvi znaki krize, ko vsi proizvajajo, blago pa se kopiči v skladiščih. Produkcija še kar narašča. Špekulacije na borzah se nadaljujejo, delnice naraščajo prek vseh mej in nekajkrat presežejo realno vrednost podjetij. Prvi krizo občutijo kmetje. V ZDA so kmetje absolutno odvisni od izvoza v povojno Evropo, vendar Evropa ne rabi več hrane. Kmetje se zadolžujejo, Evropa pa hrane ne potrebuje več, cene močno padejo, kmetje pa ne morejo plačati dolga.

Oktober 1929 je polom newyorške borze, še huje pa je potem v letih 1930 in 1931, takrat propade nekaj največjih podjetij, vse izgubijo tudi mase malih delničarjev. Podjetja se zapirajo nastane velika brezposelnost. Varčevalci izgubijo denar, ker banke nimajo denarja. Dolgove bank prevzame država da reši male varčevalce. ZDA imajo 17-18 mio brezposelnih, Nemčija med 4 in 5 mio, Anglija pa nekaj manj zaradi kolonij.

Ko leta 1933 nastopi mandat Franklin D. Roosevelt zastavi program "**NEW DEAL**", obsežen program ekonomskih in socialnih reform. Ima ogromno pristašev in ogromno nasprotnikov, predvsem velikih kapitalistov. Ekonomske samostojnosti kapitala je konec. Nasprotnike ima tudi med državno upravo, saj ji zniža plačo, da dobi nov denar. Podporo ima v demokratičnih krogih in med novozaposlenimi.

Nova socialna zakonodaja določi minimalne mezde, kolektivne pogodbe, pravico do dopusta, določen delavnik, pravico do zavarovanja. Brezposelne zaposli v javnih delih, uredi javne finance, ukine zlato podlago in dolar devalvira da dobi realno vrednost. Uvede progresivni davek na dohodek (več zaslužiš, višji davek plačaš) s tem prizadane velekapital, vendar ves ta denar porabi za zagon gospodarstva. Naredi programe za vso industrijo in kmetijstvo, ki je subvencionirano. Izvoz je stvar države, garantira odkup, regulira cene. Smele so delovati le likvidne banke.

ZDA v nekaj letih postanejo zopet prve v svetovnem gospodarstvu.

Krizo na različne načine rešuje tudi evropa. Zahodni svet po ameriškem vzorcu, Nemčija pa z državnim kapitalizmom. Sovjetska zveza nima tržnega gospodarstva, zato nima gospodarske krize. Svetovno gospodarstvo se je obnavljalo do leta 1939.

ZNAČILNOSTI FAŠIZMA V ITALIJI

ŠOVINIZEM: pretiran nacionalizem z negativnim predznakom, povečevanje svojega naroda. (Oblast ozke skupine ljudi (oligarhija) brez parlamentarnega odločanja in demokratičnih svoboščin, na vrhu vsega je en človek – veliki nezmotljivi vodja)

KOLEKTIVIZEM: en narod skupaj kot eno, posameznik ne igra vloge. (Gospodarstvo vodi država plansko, država kontrolira in blaži socialne pretese, ni samostojnih sindikatov, država vodi kolektive, kot so bili včasih cehi.

TOTALITARIZEM: popolna oblast ene ozke skupine ljudim ki obvladuje vsa področja, tem je podrejeno vse, tudi zabava in šport.

NACIONALIZEM: pretirani poudarjanje pomena lastnega naroda

POSEBNA OBLIKA RASIZMA: Pravi rasizem pride bolj do izraza v Nemčiji. Čista arijska rasa je ideal. Gospodarstvo in ekonomija bosta tekla, če bo država rasno čista, mora se očistiti plevela. Židje in Slovani niso rase, so plevel. Italjani tega ne poznajo, arijsko raso nadomestijo z "dediči velikega Rima" so boljši od vseh.

KORPORATIVIZEM: družbeno-ekonomska teorija ki temelji na solidarnosti med družbenimi sloji (fašistična oblika je Carti del Lavoro)

DIKTATURA: državna oblika v kateri ne obstajajo mehanizmi demokratičnega odločanja

ANTISEMITIZEM: proti židom, poznamo ga v Rusiji, Franciji, na Poljskem, v Nemčiji pa dobi strahotne oblike.

NACIZEM: se zelo spopade s katoliško cerkvijo – borba za človeka, huje je v Nemčiji, v Italiji ne pride toliko do izraza)

Fašistične države so: Italija, Nemčija, Španija, Madžarska (je klerofašistična – katoliške norme so obvezno državne)

FAŠIZEM V ITALIJI

Jug doživlja krizo, zaostalost. Na severu se izrazito okrepi komunistično-socialistična stranka, ki organizira stavke. Takrat se okrepi fašistična stranka pod vodstvom Mussolinija. S populizmi širi članstvo. Dobi podporo vojske, ki je v organizacijskem razsulu. Dobi podporo velekapitala in tistega malomaščanstva, ki nima nobene perspektive (nato še v vaticanu z lateransko pogodbo). Tako nastanejo fašistične organizacije po mestih. Sovražnik je boljševik – delavci ogrožajo državo. Mussolinijevi pristaši se borijo z delavci, kot da vlada ni sposobna ustvariti reda. Fašistična stranka brani italjansko "vse naše", in ima podporo velekapitala s katerega pomočjo pride na oblast. Leta **1922** izvede veliko zborovanje fašistov v Italiji in jih pozove na pohod v Rim. Fašistična stranka ni imela večine ampak po sprožitvi odstopa vlade kralj da mandat za sestavo vlade Mussoliniju. Italija ostane kraljevina, Mussolini pa je predsednik vlade in vrhovni poveljnik vojske (Duče). Prva vlada je koalicijska. Počasi in postopoma Mussolini najprej prepove socialistične sindikate in jih nadomesti s fašističnimi. Ustanovi paravojaške organizacije: črne srajce, zvezo bojnikov. Vlada vodi gospodarstvo, spodbija javna dela... V nekaj letih prepove vse ostale stranke. Pogoj za opravljanje javne službe je članstvo v fašistični stranki. Leta 1927 izda listino o delu "Carta del Lavoro" – delo je pravica in dolžnost, delavci imajo pravico do počitka.

1929 podpiše **lateransko pogodbo** – konkordat s papežem. Papež do takrat Italije kot države ni priznal, sedaj jo prizna, saj v zameno Mussolini v šolah uvede obvezen verouk. Oblast je diktatura fašistične stranke, vse odločitve ima v rokah veliki fašistični svet. Zunanja politika je imperialistična – obnovitev rimskega imperija. En cilj je Balkan, najprej Krf, aneksija Albanije, želijo si obalo Turčije in ozemlje Jugoslavije (nastanek Jugoslavije je za njih političen polom). V severni Afriki imajo Libijo in Somalijo, resno pa si želijo še Etiopijo, za Italijo je sramotno da jo je izgubila že v vojni konec 19. stoletja. Z izzivanji začnejo vojno. Mussolini se do leta 1936 politično povezuje z Anglijo in Francijo. Leta 1936 Italija napade Etiopijo, Italija na koncu sicer zmaga, vendar je lekcija huda. Društvo narodov sedaj za krivca določi Italijo in jo kaznuje s sankcijami. Teh sankcij se držijo le članice

društva narodov, to pa med drugimi niso tudi ZDA in Nemčija. Italija se vmeša v špansko državljansko vojno in podpre Frankov režim, se poveže z Nemčijo, aneksira Albanijo in se prične pripravljati na vojno.

NEMČIJA

-Revolucija 1918 cesarja prisili k odstopu, na volitvah 1919 zmagata SDS. 6. februarja 1919 se prvič sestane nova skupščina. Ta kmalu tudi potrdi Versajski mir. Razglasijo NDR (konec cesarstva in ustavne monarhije nastane parlamentarna republika) 16. avgusta pa je proglašena ustava Weimarske republike.

-Socializem ne uspe ker je socialistična revolucija zadušena z vojsko.

-Pivniški puč ni uspel ker je Hitler vzbujal vsesplošni posmeh, njegova stranka pa so sestavljali le pretepači in podobni. Noso se ga ustrašili so ga za nekaj časa zaprli.

-Vzpon nacistične stranke se začne zaradi gospodarske krize, katere rešitev vidijo ljudje v nacistični stranki.

-Nacionalsocializem je oblika fašizma kot skrajno nacionalističnega agresivnega in totalitarističnega gibanja, ideologije in političnega sistema v Nemčiji od leta 1919 do 1945

-Hitlerjevi ukrepi 1933/1934 (po tem ko 31.1.1933 postane predsednik vlade) so: najprej razpusti parlament in razpise nove volitve, uniči delavsko gibanje, izda zakon o zaščiti države v katerem prepove KP Nemčije kmalu nato Socialistično stranko v nekaj mesecih pa že vse stranke in sindikate. 1934 obračuna s strankino vojsko SA in vrne oblast pruskemu generalštabu, obnovi redno vojsko s tem ovrže mirovno pogodbo, izstopi iz društva narodov, napove rasistične zakone, gospodarstvo se vodi načrtno državno in je usmerjeno v vojaško industrijo, ki povečuje zaposlenost.

-Politika evrope je svetovni mir in ker jih hitler nagovodi ra morajo biti vsi nemci v eni državi mu združitve dovolijo, saj ji ne pripisujejo večjega pomena.

-Do združitve Avstrije in nemčije pride preko Prave nacistične stranke Avstije, ki je v bistvu hitlerjeva stranka. Ta dela v avstriji kaos in prikazuje da je avstrijska vlada nesposobna.

-Sudetsko krizo rešijo na konferenci o sudetskem vprašanju v Muenchnu Fr., An, Ne. in It. Sklenejo da morajo Čehi etnično čisto sudetsko ozemlje predati Nemcem.

-Posledica popuščanja Nemčiji je priključitev Avstrije, nato Češke in Slovaške ter odprta pot v osvajanje ostalega sveta.

-NEP je nova gospodarska politika sovjetske države po končani državljanski vojni v obdobju vojnega komunizma 1921, načrtal jo je Lenin, pritegnila pa naj bi vse razpoložljive sile za čim hitrejšo graditev socialističnega gospodarstva.

-odlok o svobodni prodaji poljedelskih presežkov, odlok o davkih, svobodna obrt in trgovina, koncesije za tuje vlagatelje (tuj kapital), prve trgovinske pogodbe (1. z Nemčijo)

-posledice: nagel dvig proizvodnje, obnova trga, socialna diferenciacija

-1928 Stalin ukine NEP, kmetijstvo: kolektivizacija, kolhozi, solhozi, industrija: petletke, posledice: izredni pritiski na ljudi, hiter razvoj industrije, kmetijstvo postane problematično.

-Stalin dobi popolno oblast z odstranjevanjem vseh tekmecev in možnih nasprotnikov, ima pa veliko podporo množic.

-1935 v Španiji nastane zaradi poskusov diktature po Mussolinijevem zgledu, stavk uporov in vojaških posegov Ljudska fronta, združuje vse leve stranke, delavsko in meščansko levico, ne glede na pripadnost, ki se bojuje proti fašizmu.

-Ljudska fronta v boju nedobiva nobene uradne pomoči, razen nekaj od SZ, pride pa 300.000 prostovoljnih vojakov. Nastanejo nesoglasja znotraj najmočnejše stranke LF republikancev, porazi se kopičijo in 1939 se vojna konca z zmago Franka.

LITERATURA

- Leksikon Cankarjeve založbe
- Učbenik Zgodovine
- Ilustrirana zgodovina letalstva